

Bjurholms kyrka, Västerbottens län

Kyrkomiljön

Det första nybygget i Bjurholm anlades 1759. Då var det ca fem mil till hemkyrkan i Nordmaling genom delvis väglöst land. Allt eftersom befolkningen växte blev det alltmer angeläget med ett eget kapell. Tillsammans med ett antal andra byar bildade Bjurholm ett eget kapellag under Nordmaling 1808, och 1815 blev man eget pastorat. Det första kapellet uppfördes 1806–07. En utvidgning av socknen och ökande folkmängd ledde fram till att kapellet revs och en ny större kyrka uppfördes 1872–75. Den kyrkan förstördes i sin tur av brand i samband med en restaurering 1932 och den nuvarande kyrkan uppfördes 1933–35. Planering för en kyrkstad i anslutning till kyrkan påbörjades 1849, men sedan dröjde det fram till 1881 innan tomtindelningen blev klar. Innan det hade hunnit växa fram någon riktig kyrkstad hade bättre vägar gjort att behovet av övernattningsstugor upphört.

Kyrkan är belägen mitt i samhället och den tillhörande kyrkogården breder ut sig västerut. Närmaste grannar till kyrkomiljön är i öster Kyrkogatan och centrumbebyggelse, i söder Storgatan och flerbostadshus, i väster och nordväst öppen odlingsmark och skog samt i nordost gles villabebyggelse. Kyrkogården nås via tre entréer med vitputsade grindstolpar av betong med kopparklädda tälttak. Såväl entrén vid parkeringen i norr och vid sakristian i öster som den södra entrén har svartmålade järngrindar. Mellan de två förstnämnda avgränsas kyrkotomten mot Kyrkogatan med ett lågt och ljusmålrat trästaket. Söder om östra entrén ersätts detta av en låg stenmur med en rad formklippta buskar (tidigare häck). I söder, sydväst och nordväst ramas begravningsplatsen in av en häck av häggmispel (tidigare granhäck), men i anslutning till södra entrén finns ett kort staket med vita spjälor. Till miljön kring kyrkan hör även gamla gravkapellet, Markuskapellet, Högbomsstugan, församlingsgården med pastors-expedition samt en ekonomibygnad.

Kyrkogården

Den vidsträckta och flacka kyrkogården har utvidgats successivt vid flera tillfällen. Kyrkogården invigdes 1806 och utvidgades 1859. De äldsta delarna (Gamla kyrkogården) ligger närmast söder och sydväst om kyrkan. En stor utvidgning gjordes västerut 1961 (Västra kyrkogården) och sedan norrut och ännu mer mot väster 1971. Ytterligare en större utvidgning skedde norrut (Nya kyrkogården) 1985. Karaktären på de olika delarna varierar något. På *gamla kyrkogården* finns fortfarande några grusgravar kvar även om det huvudsakligen är gräsmatta med grusgångar. De stående gravstenarna har stor variation i höjd och utförande. Här finns ett flertal fullvuxna björkar. *Västra kyrkogården* uppfattas mer som ett stort öppet gräsfält med enstaka formklippta buskar. En björkallékantad grusgång leder runt fältet. Gravarna finns huvudsakligen i ytterkanten mellan grusgången och den omgivande häcken (ursprungligen granhäck, nu häggmispel) samt i norra och borte västra delen. Gravstenarna är till stor del låga och relativt likformiga. På *Nya kyrkogården* finns mer

rumslighet då gravkvarteren där är inringade med häckar av häggmispel. Gravstenarna är dock, liksom på västra delen, relativt låga och likformiga. Påtagligt många buskar på hela kyrkogården är formklippta. Norr om kyrkan finns en liten vattenspegel med fontän i form av en rund blå pool, vars karaktär upplevs som främmande och olämplig på en kyrkogård. Detsamma gäller den ljusa kantsten som utan tillstånd har tillkommit vid vägen till kyrkans huvudentré.

Det *gamla gravkapellet* ligger sydväst om kyrkan. Det är uppfört i klassicerande stil av trä 1930 och ritat av dåvarande länsarkitekten Edvard Lundqvist. Den kvadratiska byggnaden har ljusmålad locklistpanel och tälttak av tegel, krönt med glob och kors. Byggnaden är sluten, med en fönstersättning som endast utgörs av små runda spröjsade fönster på norra och södra sidan. Den brunmålade trädörren har diagonalställd panel. Byggnaden har sanerats från rötskador, men inte använts på många år.

Nordväst om kyrkan ligger det nyare gravkapellet, *Markuskapellet*, som också används för vardagsmässor, dop och andakter. Det byggdes år 1975 efter ritningar av arkitekt Bengt Lindström, VAB. Kapellet utgörs av en långsträckt envåningslänga, vilken i likhet med kyrkan är orienterad i öst-västlig riktning, dock med ingång från öster. Fasaden av stående locklistpanel är målad med falurödfärg, de fyrkantiga fönstren är spröjsade och sadeltaket täckt av tegel. Den gröna dörren har diagonalställd panel och kröns av ett solfjäderformat överljusfönster, vilket gör att byggnaden ser äldre ut än den är. Interiören har liggande träpanel laserad i ljusgult med senapsgul boasering och olivgröna lister, socklar och dörrblad. Tredingstaket bärs av grova limträbalkar och är vitmålat. Möbleringen består av lösa stolar.

Församlingsgården med pastorsexpedition och tjänsterum ligger vid parkeringen i norr. Byggnaden uppfördes som kyrkoherdeboställe 1854 och var då en rumsbredd kortare. Den tillbyggdes 1920 och 1959 när den blev församlingsgård.

Högbomsstugan i väster skapar en trelängad gårdsbildning tillsammans med Markuskapellet och församlingsgården. Högbomsstugan är från 1800-talet och har fått sitt namn av Bjurholms första kyrkoherde, Johan Högbom. Liksom övriga byggnader på kyrkotomten (förutom kyrkan och gamla gravkapellet) har den faluröd panel, vita foder och fönsterbågar samt sadeltak täckt av tegel. Dörren och fönsterluckorna är gröna. Byggnaden används för församlingens barn- och ungdomsverksamhet. Utöver detta finns en ekonomibyggnad från 1970-talet som tillbyggdes 1992. Den är placerad i ett något mer undanskynt läge ca 50 meter väster om kyrkan.

Kyrkan

Den befintliga kyrkobyggnaden är den tredje på samma plats och uppfördes 1933–35, efter ritningar av arkitekt Kjell Wretling och under ledning av byggmästarna Viktor Grenholm och J.G. Holmström. Den är byggd i resvirkeskonstruktion på betonggrund med torn i väster, ett rektangulärt långhus och rakt avslutat kor i öster. Koret är indraget men har samma höjd som långhuset. I vinkel mot norr mellan koret och långhuset ligger sakristian. Kyrkans sadeltak och sakristians tälttak täcks av enkupigt lertegel. Fasaderna är klädda med locklistpanel målad i varmt ljusbeige. Fönster- och dörrfoder är liksom den profilerade och omvikta takfotslisten vita. Långhusets fönster är höga, rundbågiga och småspröjsade, med blyinfattade färgade glas. Tornet avslutas med en svängd huv, krönt av en firsidig öppen lanternin med huv, glob och kors. Tornets takfall är täckta av

kopparplåt. Även på sakristians taknock finns glob och kors men av mindre format och över koret spira och förgylld strålsol. Tornets ljudluckor är rundbågiga och har grå luckor med diagonalställd panel. Huvudentrén i västtornet har en enkel men profilerad rektangulär omfattning, krönt av årtalsskylt och dekorativa lyktor. Den tresidiga stenbron har en hk-ramp i gallerdurk i vinkel från norr.

Kyrkans fasader var ursprungligen reveterade med kalkbruk, men kläddes med locklistpanel ovanpå befintlig putsyta vid en restaurering 1958–61. Utöver det har kyrkan inte förändrats nämnvärt utvändigt.

Vapenhuset i tornets bottenvåning är brett och nås av dagsljus från båda sidorna genom låga rundbågiga fönster i djupa nischer. Trots att vissa förändringar skett har vapenhuset ändå behållit många karaktärsfulla inslag, såsom taket med synliga profilerade mörka bjälkar, de terrasitputsade väggarna, takarmaturen i smidesjärn och innerdörrarna med kraftig reliefdekor.

Kyrkorummet är enskeppigt med indraget kor och en kraftig valvbåge som skiljer långhus från kor. Taket är tunnvalvt i mitten och plant vid sidorna, där det bärs av breda kontreforter med rundbågiga öppningar vid sidogångarna. Väggarna i kyrkorummet är klädda med gråvitmålad glasfiberväv. Taket med synlig träpanel är himmelsblått i mitten och ljusgult på sidorna. I koret är såväl taket som fondväggen målade i ljusgult. Golvet har lackad ekstavsparkett lagd i kyrkans längdriktning i kyrkorummet och vapenhuset, samt tvärs kyrkan i koret. Mot de ljusa och rena golv-, vägg- och takytorna kontrasterar den mörka boaseringen samt den fasta inredningen som är mörk och rikt ornamenterad. Bänkinredningen går i olivgrönt och är öppen, med rektangulära gavlar, brunmarmorade speglar och snidade kröndetaljer. Predikstolen är placerad på kyrkans norra sida framför valvbågen mot koret. Den är oktagonal och går i mörkbrunt med stående släta marmorade spegelfält och förgyllda skulpterade evangelister i hörnen. Predikstolen är ritad av Kjell Wretling och tillverkad av Nils Olof Wännman, som också tillverkat ursprunglig nummertavla. Skulpturerna till predikstolen är utförda av David Wretling, arkitektens bror. Ljudtaket har röda och förgyllda skulpturala detaljer och kröns av glob och kors. Som pendang på södra sidan finns en dopplats med ett snarlikt ljudtak och en dopfont från 1967 av mörkt trä i anslutande stil.

Korpodiet har en avrundad form och är tre trappsteg högt med räcken på båda sidorna. Altarringen är halvrund med släta speglar marmorerad i brunt samt blå överliggare och knäfall. Altartavlan i form av en polyptyk med reliefer och motivet Kristi himmelsfärd är samtida med kyrkan och ett verk av Hildur Haggård. Krucifixet i brons ovanför tavlan utfördes 1968 av David Wretling. Orgelläktaren bärs av två mörka marmorerade pelare och är utsvängd på sidorna. Taket under läktaren är mönsterindelad i kvadrater med profilerade lister. Barriären är ljuslaserad med mörkare marmorade speglar och olivgrön överliggare. Orgeln har en modernistisk fasad och ryggpositiv. Likaså har armaturerna en modernistisk form och är betydelsefulla för upplevelsen av kyrkorummet. Sakristian är ovanligt fint gestaltad och har samma sorts kvaliteter som kyrkorummet, bl.a. dörr med reliefdekor och modernistisk armatur.

De största förändringarna invändigt skedde i samband med restaureringen 1966–67, efter program av kyrkans arkitekt Kjell Wretling. Då kläddes innertakets träfiberplattor med den nuvarande träpanelen, främre och bakre bänkpåren togs bort, krucifixet på korväggen tillkom och dopfonten byttes ut. På läktaren togs bänkarna bort och ersattes

av lösa stolar, en ny kyrkorgel installerades längre fram på läktaren och en ny vägg sattes upp bakom orgeln för skapande av ett uppehållsrum med wc för kören. I vapenhuset installerades wc 1961 och rwc 1985. Golven i kyrkorummet slipades och lackades 1998. Under 2007 tog församlingen bort fler bänkrader i främre delen av kyrkan för att rymma kistor nedanför det otillgängliga korpodiet, samt flyttade fram altaret. Under 2009 genomfördes konvertering av uppvärmningssystemet till fjärrvärme.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Bjurholms kyrka har kallats ”en modern 1700-talskyrka”, vilket är en beskrivning som stämmer bra, och i ännu högre grad gjorde det medan kyrkan ännu var reveterad. Trots att kyrkan byggdes i funktionalismens tid har den utvändigt en traditionell och klassicistisk utformning, möjligen med inslag av nybarock i tornets takfall och lanternin. Panelslagningen 1958–61 förändrade i viss mån kyrkans karaktär, dock inte stilmässigt. Med sin traditionella disposition och klassicistiska formspråk ansluter den till en rik kyrkotradition i länet och landet. Det speciella är snarast att den genom sin sena tillkomsttid visar på den seglivade idealbilden av hur en kyrka ska se ut. Två paralleller i länet är Kusmarks kyrka, uppförd efter ritningar av Kjell Westin 1929–32, samt Sävars kyrka, som i likhet med Bjurholms kyrka uppfördes efter ritningar av Kjell Wretling på 1930-talet sedan den tidigare kyrkan brunnit ned.

Invändigt vilar också kyrkan på en lång kyrkotradition med sitt tunnvalvda tak och rena ljusa ytor. Den fasta inredningen och de särpräglade armaturerna står dock för det moderna. De har en hög estetisk och hantverksmässig kvalitet och är mycket betydelsefulla för upplevelsen av kyrkorummet. Inte heller invändigt har några genomgripande förändringar genomförts och kyrkans ursprungliga karaktär är därför relativt intakt. En del mindre förändringar har dock i viss mån minskat kyrkans autenticitet. Några exempel på detta är borttagningen av bänkar, glasfiberväven på väggarna i kyrkorummet, samt förändringarna i vapenhuset och på läktaren.

Kyrkomiljöns kontinuitet från 1800-talet är avläsbar genom de äldre byggnaderna, medan de olika karaktärerna på utvidgningarna av kyrkogården visar hur den successivt bredd ut sig under 1900-talet.

Arkitekten Kjell Wretling hade en omfattande verksamhet i länet och i synnerhet Umeå som stadsarkitekt under lång tid. I länet har han ritat kyrkorna i Bjurholm, Sävar, Botsmark, Vinliden och Vännäs (Johanneskyrkan), samt restaurerat ett flertal kyrkor. Bjurholms kyrka är en av de mest välbevarade av dessa. Som så ofta annars samarbetade han med brodern och skulptören David Wretling om den konstnärliga utsmyckningen.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkomiljön och byggnaderna

- Kyrkan är en god representant för arkitekten Kjell Wretlings omfattande verksamhet i länet. Stomme, gestaltning och färgsättning är från byggnadstiden 1935 medan utvändiga och invändiga ytskikt är från 1960-talets renoveringar som leddes av samma arkitekt.

- Kyrkans armaturer, bänkar, predikstol, innerdörrar och övrig fast inredning med kraftfull reliefdekor är bärande karaktärsdrag och uttrycker en tidig modernistisk påverkan, samtidigt som de rena ljusa väggytorna med sparsam utsmyckning representerar det klassicistiska arvet, som även exteriören ger uttryck för.
- Dopkapellet som placerats som pendang till predikstolen är viktig för kyrkans balans och typisk för 1920- och 1930-talens kyrkor. Tidstypiska inslag är även fältindelningen av läktartaket samt ovan nämnda fasta inredning och armaturer.
- Gamla gravkapellet utgör genom sin placering och utformning i samklang med kyrkan ett mycket värdefullt inslag i kyrkomiljön. Även de putsade grind- och staketstolparna är autentiska inslag från 1930-talet och har stort miljöskapande värde. Högbomsstugan och f.d. kyrkoherdebostället (pastorsexpeditionen) är viktiga länkar tillbaka till tidigt 1800-tal och Bjurholms två tidigare kyrkor.
- Kyrkan har akustiska kvaliteter och stort bruksvärde som konsertlokal för Bjurholms samhälle.

Litteratur- och källförteckning

Bebyggelsehistorisk tidskrift. Övre Norrlands kyrkor. Nr 22, 1991.

Begravningsplatsinventeringen 1979–1983. Inventeringsblanketter i Länsstyrelsens arkiv.

Hållén, Agneta. *Nya svenska kyrkor. Del III, Norrland*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 1998.

Lundkvist, Tyko. *Öreälvens byar. En bebyggelsehistorisk skildring av bygderna efter Öreälven från havet till lappmarksgränsen*. Härnösand 1990.

Prästgårdar i Västerbottens län. Kulturhistorisk inventering 1986.

Vård- och underhållsplanen för Bjurholms kyrka. Västerbottens museum 2004.

Webben, www.wikipedia.se, www.svenskakyrkan.se/bjurholm

Inventeringsdatum: 2010-09-27

Ansvar karaktäristik och bedömning: Annika Lindberg, Historiska Hus AB och Andreas Grahn, Länsstyrelsen Västerbotten. Texten fastställd i feb 2012.

Rapport: Andreas Grahn

Bjurholms kyrka, Västerbottens län

Kyrkan ligger i centrala Bjurholm och kyrkogården har successivt brett ut sig västerut och sedan norrut. Den första kyrkan i Bjurholm stod färdigt 1807. Dagens kyrka är den tredje på samma plats och invigdes 1935. Fem år tidigare byggdes gamla gravkapellet, även det i klassicistisk stil. Kyrkan och gravkapellet utgör en fin ensemble och det tidstypiska gravkapellet är ett värdefullt inslag i kyrkomiljön. Satellitbild från Google Maps.

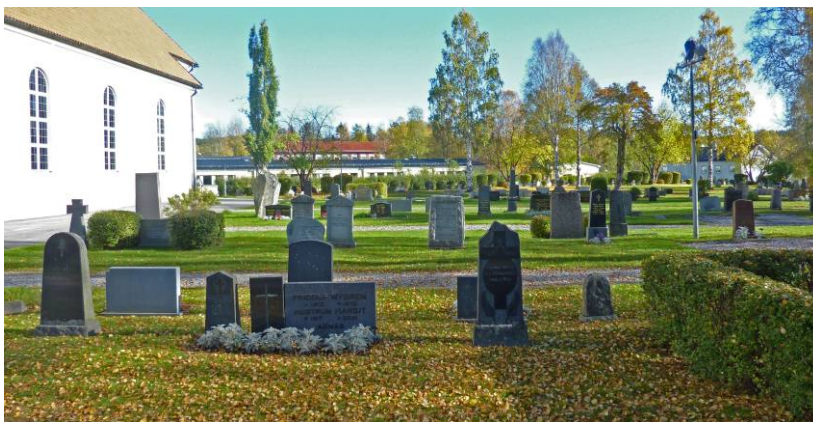

Kyrkan är en "modern 1700-talskyrka" med drag av nyklassicism (dispositionen och fönstersättningen), 20-talsklassicism (den omvikta takfoten) och i viss mån nybarock (tornavslutningen med sina svängda takfall). Kyrkan uppfördes efter ritningar av den i länet produktive arkitekten Kjell Wretling, sedan den tidigare kyrkan brunnit ned 1932. Fasaderna var ursprungligen reveterade men panelslogs med locklistpanel 1958–61. I övrigt har inga större förändringar skett utvändigt. Söder om kyrkan (närmast i bild) ligger den äldsta delen av kyrkogården. Nordväst om kyrkan (i bildens vänstra kant) skimtar Markuskapellet från 1975.

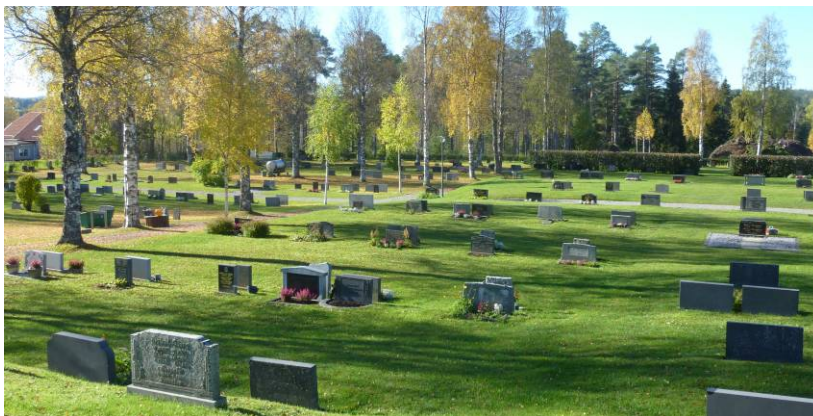
Bjurholms kyrka, Västerbottens län

Grindstolparna av putsad betong med svarta smidesstaket från 1930-talet ger en fin och passande inramning till kyrkan. De har ett högt miljöskapande värde. Här syns östra entrén, med koret och sakristian i bakgrunden. Den röda byggnaden som skymtar till höger i bild är gamla kyrkoherdebostaden (numera pastorsexpedition).

På gamla kyrkogården, söder om kyrkan (invigd 1806), finns största variationen av gravvårdar. Här finns också en och annan grusgrav bevarad.

Västra kyrkogården (från 1961 o 1971), sydväst och väster om kyrkan, utgörs av ett stort, flackt och ganska öppet fält med likformiga gravstenar i rätta rader. Här finns fristående björkar och en björkallé längs den grusgång som leder runt kyrkogården.

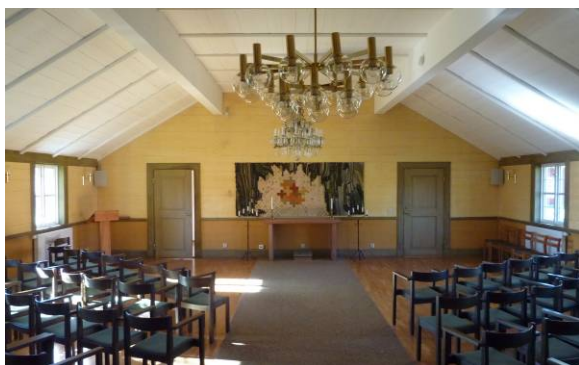

Nya kyrkogården togs i bruk 1985 och ligger omedelbart norr om Västra kyrkogården. Här är rumsligheten större, med rygghäckar av häggmispel som delar in området i stora gravkvarter. Även här är gravstenarna relativt låga och likformiga.

Bjurholms kyrka, Västerbottens län

F.d. kyrkoherdebostaden (numera pastorsexpedition och församlingsgård), till höger i bild, uppfördes 1854 och är senare tillbyggd. Till vänster skimtar Högbomsstugan från 1800-talet. I mitten ligger Markuskapellet, uppfört 1975 efter ritningar av Bengt Lidström. Den har förtjänstfullt placerats i öst-västlig riktning och utgör ena sidan i den trelängade gård som bildats av de tre byggnaderna. Genom att ta upp släktskapet i former, kulörer och material med de övriga äldre byggnaderna infogar sig Markuskapellet fint i kyrkomiljön. Desto sämre anpassning innebär asfalteringen av vägen fram mot kyrkan samt kantstenen mellan asfalten och gräsmattan, vilka snarare hör hemma i en trafikerad gatumiljö än i denna kyrkomiljö.

Ovan, vänster: Markuskapellets interiör är enkel men funktionell.

Ovan, höger: Högbomsstugan från 1800-talet är uppkallad efter Bjurholms första kyrkoherde, Johan Högbom. Den välbevarade byggnaden används till församlingens barn- och ungdomsverksamhet.

Ovan, vänster: Förkärleken för formklippta buskar på kyrkogården i Bjurholm har t.o.m. lett till att häcken förvandlats till en smått komisk buskparad. Här vore det önskvärt att återskapa häckkaraktären.

Ovan, höger: Fontänen är genom sin utformning och i synnerhet färg inte anpassad till kyrkogårdens karaktär och sticker därför ut på ett negativt sätt. Detta bör justeras.

Höger: Vapenhuset med fina kvaliteter såsom ljus från båda sidor, karaktärsfullt innertak och tjustiga dörrar med reliefdekor, har i viss mån förvanskats med wc-ombyggnaderna och sämre utförda lagningar av terrasitputs.

Bjurholms kyrka, Västerbottens län

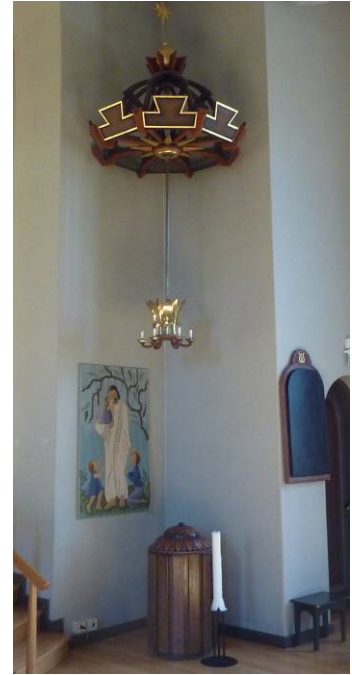

Kyrkorummet präglas av kontrasten mellan de ljusa, rena och avskalade tak- och väggytorna respektive den mörka och mer utsmyckade fasta inredningen. Valvbågen och den ljusgula färgen på fondväggen skapar extra fokus på koret och dess två enda utsmyckningar, altartavlan och krucifixet. Även predikstolen och dopplatsen med sina snarlika ljudtak, samt rummets och inredningens färgsättning bidrar till kyrkorummets harmoniska balans. Av stor betydelse är också de modernistiska armaturerna.

De största förändringarna av kyrkorummet som skett är byte av ytskikt på innertak och väggar, ombyggnaderna på läktaren och orgeln från 1967, samt borttagningen av bänkar. De tomma ytorna längst fram i kyrkan har till viss del förändrat kyrkorummets ursprungliga karaktär och ökat avståndet mellan församlingen och koret. Församlingen ser dock ett bruksvärde i den flexibla ytan som bl.a. kan användas för kör- och musikverksamhet.

Bjurholms kyrka, Västerbottens län

Den fasta inredningen i kyrkan är väldigt genomarbetad. Den håller hög estetisk klass och utgör bärande karaktärsdrag för kyrkan. Dessa kvaliteter är påtagliga såväl i sakristian som på predikstolen och dopplatsen. Dopplatsens markering i kyrkorummet, som pendang till predikstolen, är typisk för 1920- och 30-talens kyrkor.

Bänkarna med marmorerade gavlar och dekorativa krön liksom de karaktärsfulla armaturerna, visar på de fina detaljer som finns i kyrkan och som är viktiga att värna om.

På orgelläktaren har verksamheten tillåtit sprida ut sig med hyllor och skrivbord med noter och pärmar, t.o.m. placerade mot läktarbarriären och fullt synliga nerifrån. Stöket bör begränsas och notpärmarna flyttas till en sluten skåpinredning. Varningstejpen på trappavsatserna passar mindre bra in i en kyrka och kan med fördel ersättas av enfärgad markeringstejpp.